

O‘ZBEK EPISTOLYAR NASRIDA MILLIY MENTALITET VA QADRIYATLARNING BADIY IFODASI

The Artistic Expression of National Mentality and
Values in Uzbek Epistolary Prose

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek epistolyar nasrining milliy mentalitet va qadriyatlarni ifodalash imkoniyatlari bir qator o‘zbek roman va qissalari misolida tahlil qilinadi. Ular jumlasiga Iqbol Mirzoning “Bonu” romani, Xurshid Do‘stmuhammadning “Hijronim mingdir mening” qissasi, Abduqahhor Ibrohimovning “Uyqu kelmas kechalar”, Maqsud Qoriyevning “Oydin kechalar” romani, O‘lmas Umarbekovning “Qizimga” qissalarini keltirish mumkin. Epistolyar shaklning badiiy tabiati, maktubning shaxsiy kechinmalarni ochish, milliy-axloqiy qarashlarni ifodalash va qahramonning ichki “men”ini namoyon etishdagi funksiyalari yoritiladi. O‘zbek epistolyar an‘anasida maktubning jamoaviy mas‘uliyat, kattaga hurmat, odob, maslahat, sadoqat, qarindoshlik va ijtimoiy munosabatlarni muvofiqlashtirish kabi qadriyatlarni ifodalash vositasi sifatida poetik vazifa bajaradi. Tadqiqotda “Bonu” romanining zamonaviy kommunikativ vosita – Telegram orqali yozilgan maktublarga qurilgani, “Hijronim mingdir mening” qissasida esa maktubning oshiq va ma’shuqa o‘rtasidagi ruhiy-kommunikativ ko‘prik vazifasini bajarishi, Abduqahhor Ibrohimovning “Uyqu kelmas kechalar romanida oila munosabatlari, sevgi, qadriyatlar yoritilsa, O‘lmas Umarbekovning “Qizimga maktublar” qissasida oila munosabatlari bilan bir qatorda otaning farzandga nasihatlari ifodalab beriladi. Asarlarda oila, muhabbat, sadoqat, hayo, or-nomus, sabr, poklik, inson qadrini anglash kabi qadriyatlarning epistolyar nutq orqali ifodalanishi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: epistolyar janr, epistolyar nasr, maktub, elektron xat, sms, ijtimoiy tarmoq, milliy mentalitet, milliy qadriyat, psixologizm, maktub poetikasi.

Abstract. This article analyzes the potential of modern Uzbek epistolary prose to express national mentality and values through a number of Uzbek novels and novellas. These include Iqbol Mirzo’s “Bonu”, Xurshid Do‘stmuhammad’s “Hijronim mingdir mening”, Abduqahhor Ibrohimov’s “Uyqu kelmas kechalar”, and O‘lmas Umarbekov’s “Qizimga maktublar”. The study examines the artistic nature of the epistolary form and the functions of letters in revealing personal experiences, expressing national and moral views, and portraying the protagonist’s inner self. In the Uzbek epistolary tradition, the letter performs a poetic function as a means of expressing such values as collective responsibility, respect for elders, propriety, advice, loyalty, kinship, and the regulation of social relationships. The study demonstrates that Iqbol Mirzo’s “Bonu” is constructed around letters exchanged through the modern means of communi-

**Dilrabo
OMANOVA,**
Qarshi davlat uni-
versiteti, Lingvistika
kafedrası tayanch
doktoranti

khujaevjakhongir@gmail.com

ORCID 0009-0002-2287-8669

Yetib kelgan/ Received:
18.04.2026
Qabul qilingan / Accepted:
05.09.2026

cation, Telegram; in “Hijronim mingdir mening”, the letter serves as a spiritual and communicative bridge between the lover and the beloved. In Abduqahhor Ibrohimov’s “Uyqu kelmas kechalar”, family relationships, love, and values are explored, while O’lmas Umarbekov’s “Qizimga maktublar” presents not only family relationships but also a father’s advice and guidance to his child. The article analyzes the ways in which such values as family, love, loyalty, modesty, honor, patience, purity, and awareness of human dignity are expressed through epistolary discourse.

Keywords: epistolary genre, epistolary prose, letter, electronic letter, SMS, social network, national mentality, national values, psychologism, poetics of the letter.

Kirish. Epistolyar janr insonning ichki dunyosini, ruhiy kechinmalarini bevosita ifodalash imkonini beruvchi badiiy shakllardan biri hisoblanadi. Maktubning boshqa narrativ shakllardan asosiy farqi shundaki, unda qahramon voqealarni nafaqat boshdan kechiradi, balki ularni muayyan qabul qiluvchi – adresatga murojaat qilgan holda shaxsiy munosabat, fikr-mulohaza, xotira tarzida bayon etadi. Shu sababli maktub matni individual psixologiyani ifodalash bilan bir qatorda muallif yoki qahramon mansub bo‘lgan ijtimoiy-madaniy muhitni, ushbu davrning qadriyatlarini ham ko‘rsatib beruvchi vosita sanaladi.

O‘zbek adabiyotida epistolyar an‘ananing ildizlari mumtoz adabiyotdagi “noma” janriga borib taqaladi. Xorazmiyning “Muhabbatnoma”, Xo‘jandiyning “Latofatnoma”, Sayid Ahmadning “Tashshuqnoma”, Yusuf Amiriy “Dahnoma”, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma”si kabi asarlar maktub asosidagi badiiy an‘ananing tarixiy ildizlari hisoblanadi. Zamonaviy o‘zbek nasrida esa bu an‘ana yangi shakl va mazmun kasb etib, epistolyar nutq faqat an‘anaviy qog‘oz maktub bilan cheklanmadi. Elektron xat, sms, messenger yozishmalari, ijtimoiy tarmoqdagi yozishmalar ham epistolyar asarlar poetikasining yangi ko‘rinishlari sifatida adabiyot maydoniga kirib keldi. Tadqiqotlarda Xurshid Do‘stmuhammadning “Hijronim mingdir mening” va O‘lmas Umarbekovning “Qizimga maktublar” qissalari, Benazir Muhammadning “Yobondan gulxonaga maktublar”, Abduqahhor Ibrohimovning “Uyqu kelmas kechalar” romanlari zamonaviy epistolyar nasr namunalari sifatida qayd etiladi. Iqbol Mirzoning “Bonu” romani esa maktub-roman taraqqiyotining yangi bosqichi sifatida baholanadi.

Maqsad va vazifa. Tadqiqotning asosiy maqsadi zamonaviy o‘zbek epistolyar nasrida milliy mentalitet va milliy qadriyatlarning badiiy ifodalanish xususiyatlarini aniqlash, maktub shaklining qahramon ruhiyati, dunyoqarashi va milliy-madaniy qarashlarini ochib berishdagi poetik imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, epistolyar shaklning an‘anaviy qog‘oz maktubdan elektron xat, SMS, messenjer va ijtimoiy tarmoqdagi yozishmalargacha bo‘lgan zamonaviy shakllanish jarayonini kuzatish ham tadqiqotning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Epistolyar janrning badiiy tabiatini va uning zamonaviy o‘zbek nasridagi o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash; o‘zbek adabiyotidagi epistolyar an‘ananing tarixiy ildizlari va zamonaviy nasrdagi transformatsiyasini ko‘rsatish; maktubning qahramon ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va individual psixologiyasini ochib berishdagi funksiyalarini tahlil qilish; epistolyar nutqda milliy mentalitetning fikrlash tarzi, dunyoqarash, axloqiy baholash va kommunikativ munosabatlar orqali namoyon bo‘lishini aniqlash kabi bir qator vazifalarni tadqiqotimiz oldiga qo‘ydik.

“Hijronim mingdir mening”, “Qizimga maktublar”, “Uyqu kelmas kechalar” va “Bonu” asarlari misolida oila, muhabbat, sadoqat, hayo, or-nomus, halollik, poklik, sabr, kattaga hurmat va odamiylik kabi milliy qadriyatlarning badiiy ifodasini tadqiq etib, adresant va adresat munosabatlari, murojaat shakllari hamda kommunikativ strategiyalarning milliy-madaniy mazmunini ochib berishga harakat qildik.

Usullar. Tadqiqotda germevntik, narratologik, lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Epistolyar matnning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashda maktubning adresant-adresat

munosabatlari, murojaat shakllari, axloqiy baholash, kommunikativ strategiyalar va qadriyatlar tizimi asosiy tahlil birliklari sifatida belgilandi.

Natijalar va mulohazalar. Milliy mentalitet badiiy asarda faqat milliy urf-odat yoki marosimlarning tasviri orqali emas, balki qahramonning fikrlashi, dunyo qarashi, muayyan vaziyatda qaror qabul qilishi va baholashi orqali ham namoyon bo'ladi. Maktub janri aynan shu jihatdan katta imkoniyatga ega. Chunki maktubda qahramonning ichki dunyosi yashirin kuzatuvchi tomonidan emas, uning o'z nutqi orqali ochib beriladi.

Maktub yozayotgan shaxs o'zining "men"ini adresat (qabul qiluvchi)ga qarata shakllantiradi. Shu jarayonda uning muhabbat, oila, sadoqat, vijdon va insoniylik haqidagi qarashlari tabiiy ravishda nutqqa singib ketadi.

Har bir xalqning milliy o'zligi, qadriyatlari va tafakkur tarsi eng avvalo uning adabiyotida, qahramonlarning ruhiy olamida aks etadi. Inson qalbi evrilishlarini chuqur his qilib yorituvchi yozuvchilardan biri Xurshid Do'stmuhammad o'zining "Hijronim mingdir mening" qissasida o'zbekona xarakterlar va ma'naviy qiyofalarni yuksak mahorat bilan ochib bergan. Ushbu qissa shunchaki epistolyar asar bo'libgina qolmay, balki u o'zbek xalqiga xos sharqona turmush tarzini qahramonning ichki kechinmalari va maktublari orqali ifoda etadi.

"Ижод кишилари хаёлпарастлиги рост-а?.. Лоақал тунда тинч, хотиржам ухланг. Бисотингиздаги барча ҳароратли сўзларни кундузи айтсангиз ҳам бўлади-ю!.. Хонтахта ёнида кўзингиз илинибди, ҳойнаҳой, юпқа кўрпача устида ухлаб қолгандирсиз?.. Совуққотиб уйғонибсиз. Шундан безовта бўлиб боргандирман, тепангизга?.." (8-бет)

Xontaxta va ko'rpacha o'zbek xalqining an'anaviy turmush tarzini ifodalovchi muhim moddiy-madaniy realiyalar sifatida namoyon bo'ladi. Etnografik manbalarda xontaxta yerga to'shalgan ko'rpacha ustida o'tirib ovqatlanish uchun foydalaniladigan ro'zg'or buyumi sifatida qayd etiladi. Ko'rpacha esa xonadonning kundalik hayotida o'tirish, dam olish va mehmon kutish bilan bog'liq funksional predmetlardan biri bo'lgan. Shu jihatdan parchadagi "xontaxta yonida ko'zingiz ilinibdi" tasviri oddiy maishiy holatni ifodalashdan tashqari, o'zbek xonadonining an'anaviy ichki makonini ham tiklaydi. Xontaxta – oilaviy muloqot, birgalikda ovqatlanish va xonadon davrasini; ko'rpacha esa uy iliqligi, qulaylik va mehmondo'stlik tushunchalarini semantik jihatdan mujassamlashtiradi. An'anaviy o'zbek uy-joy madaniyatida ko'rpachaning mehmon kutish bilan bog'liqligi ham etnografik manbalarda qayd etilgan.

"Жувоннинг бошида оқ жун рўмол, иссиқ кўйлак устидан қора бахмал нимча. Гулдор лозим. Бир қўли билан ўғлининг қўлқоп кийган қўлидан тутган, иккинчи қўлини мушт қилганича кўксига босган. Нимадир гапириб келаяпти шекилли (оёғи тойиб кетмасин-да!), оғзидан буг чиқяпти." (25-бет)

Bu parchada o'zbek kiyinish madaniyati va kundalik turmush manzarasi bilan birga milliy mentalitetga xos mehribonlik, g'amxo'rlik va farzandiga nisbatan himoyachilik tasvirlangan.

O'zbek xalqining o'ziga xos jihatlari, Ijtimoiy munosabatlari, tarbiya shakli O'lmas Umarbekovning "Qizimga maktublar" qissasida ham yorqin namoyon bo'ladi. Bu asar otaning farzandiga yo'llagan pand-nasihatlar bilan bir qatorda o'zbek xalqining mentalitetini ham ochib beruvchi qissa hisoblanadi.

"Хатларимнинг сўнгида устоз Абдулла Қаҳҳорга ўхшаб, сенга, қизим, берадиган иккита маслаҳатим бор. Биринчиси: – Бу дунёда опангчалик сенга меҳрибон, яқин, азиз, сендан жонини ҳам аямайдиган одам йўқ. Бирга бўл. Ёлғизлатиб қўйма. Асра. Иккинчи маслаҳатим: – Давр ўзгариб кетди, қадриятлар ўзгарди. Лекин ҳамма даврда ҳалол меҳнат, поклик, одамийлик қадрланган. Шу ёдинда бўлсин. Ёлғизим, суюклигим, хайр, омон бўл, бахтли бўл."

Avvalo, parchadagi “Бу дунёда опангчалик сенга меҳрибон, яқин, азиз, сендан жонини ҳам аямайдиган одам йўқ” degan fikr o‘zbek xalqining oila va qarindoshlik rishtalariga alohida e’tibor berishini ko‘rsatadi. O‘zbek mentalitetida opa-singil, aka-uka o‘rtasidagi munosabat oddiy qarindoshlik emas, balki hayotning og‘ir-yengil kunlarida bir-biriga suyanch bo‘lishini anglatadi.

Ikkinchidan, “halol mehnat, poklik, odamiylik” tushunchalarining alohida ta’kidlanishi esa o‘zbek milliy-ma’naviy dunyoqarashidagi halollik va mehnatsevarlik tamoyillarini aks ettiradi. O‘zbek oilalarida farzandga yoshligidan halol mehnat qilish, birovning haqiga xiyonat qilmaslik, pok yashash va yaxshi inson bo‘lish kabi fazilatlar singdirib kelinadi. Shu jihatdan bu parcha o‘zbek xalqining oilaparvarlik, mehr-oqibat, kattaga hurmat, halollik va odamiylik kabi barqaror qadriyatlarini ifodalovchi yorqin namunadir.

Bu xususiyat Iqbol Mirzoning “Bonu” romanida ayniqsa yaqqol ko‘rinadi. Tadqiqotchilar roman strukturasi bosh qahramon Bonuning noma’lum yozuvchiga Telegram orqali yo‘llagan xatlaridan tashkil topganini qayd etadilar. Asarda muallif voqealarni bevosita hikoya qiluvchi an’anaviy roviy sifatida emas, balki qahramonning o‘z nutqi orqali voqealarni ochuvchi kompozitsion tizimdan foydalanadi.

Shunday qilib, “Bonu”da epistolyar shakl ikki vazifani bajaradi: birinchidan, qahramon hayotini hikoya qilish vositasi bo‘lsa, ikkinchidan, Bonuning milliy-madaniy dunyoqarashini bevosita namoyon etuvchi psixologik vositadir.

“Энг яқин ўртоғим – кўзгу доим ёнимда, у билан дийдорлашиб тўймасдим, қараган сари баҳри дилим очилиб, яйраб борардим. Чунки у гўрлик пайтим қиз боланинг ҳусни ҳам бахти, ҳам фожиаси бўлиши мумкинлиги хаёлимнинг кўчасига келмас эди. (10-бет)”

Mazkur parchadagi “қиз боланинг ҳусни ҳам бахти, ҳам фожиаси” jumla oddiygina bir estetik baho emas. Unda an’anaviy jamiyatda ayolning tashqi ko‘rinishi, uning ijtimoiy maqomi va taqdiri o‘rtasidagi murakkab munosabat mujassam ekanligini yoritib beradi. Bu qarash bir vaqtning o‘zida milliy mentalitetning ikki tomonini ochadi: ayol go‘zalligining qadrlanishi va ayni go‘zallikning ijtimoiy bosim vositasiga aylanishi.

Bonu obrazining muhim jihati — uning boshiga tushgan sinovlarga qaramay, o‘z sha’ni va or-nomusini saqlab qolishga intilishidir. Asar haqidagi sharhlarda qahramon musofirlik va og‘ir hayotiy vaziyatlarda ham o‘z sha’ni va or-nomusining toptalishiga yo‘l qo‘ymasligi alohida ta’kidlanadi.

“Дилбарга муносиб сўз қидириб тополмадим. “Ўзинг расвойи жаҳон бўлсанг, куйган охиратингни кулини чангитиб юрган бўлсанг, энди меням жаҳаннамга судраяпсанми, сифатларинг қаторига қўшмачиликниям қўшиб олиб, “ҳунари комила” бўлмоқчимисан? Нима бўлсанг бўлиб ўл! Фақат менсиз! Мени тинч қўй! Мен хор бўлишим мумкин, зор бўлишим мумкин, лекин у дунё-бу дунё гар бўлмайман!..” деб ёзгирдим-у, фақат ичимда, унсиз, товушсиз айтдим-да, шарт ўгирилиб, бу ургочи шайтондан тезроқ қутулиш орзусида жадаллаб кетдим. (200-бет)”

Bonu tilidan keltirgan ushbu parcha orqali uning dunyoqarashi, fikrlashi, tarbiya va e’tiqodi haqida tasavvurga ega bo‘lamiz. O‘zbek mentalitetida or-nomus, sha’n qay darajada muhim ekanligi, bu tarbiyaning asosi, hayot mazmuni ekanligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Shu bilan bir qatorda qahramon ruhiyati, psixologiyasi haqida tasavvur paydo bo‘ladi. U hayotda har qanday qiyinchiliklarni yengishga harakat qilishi, or-nomus u uchun eng muhimi ekanligini anglab yetamiz. Bonuning ruhiy qarshiligida milliy qadriyatlarning faol psixologik kuchi sifatida namoyon bo‘lganini ko‘rishimiz mumkin.

“Bonu”ning yana bir muhim xususiyati — milliy va zamonaviy kommunikativ shakllarning birlashuvidir. Qahramon o‘z dardini qog‘oz maktub orqali emas, Telegram vositasida bayon qiladi. Demak, kommunikatsiya vositasi zamonaviylashgan bo‘lsa-da, maktubning asosiy funksiyasi —

o‘z dardini begona yoki uzoq adresatga yo‘llash — saqlanib qoladi. Bu holat epistolyar janrning texnologik shakli o‘zgarsa ham, uning psixologik mohiyati saqlanishini ko‘rsatadi.

Bu holat epistolyar janrning texnologik shakli o‘zgarsa ham, uning psixologik mohiyati saqlanishini ko‘rsatadi.

Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek epistolyar nasrining taraqqiyotini shartli ravishda quyidagi modelda ko‘rish mumkin:

noma → ishqiy maktub → maktub-qissa → maktub-roman → raqamli epistolyar roman.

Bu jarayonda shakl o‘zgarsa-da, epistolyar matnning asosiy mohiyati — insonning ichki dunyosini boshqa bir shaxsga ishonib topshirishi — saqlanib qoladi.

Yuqoridagi kabi o‘zbek xalqining o‘ziga xosligi, milliylik va mentalitetini Abduqahhor Ibrohimovning “Uyqu kelmas kechalar” epistolyar romani orqali ham qahramon tilidan, o‘y-kechinma va dunyo qatashi orqali ochib berilganligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Ushbu asar boshdan oyoq Faxri Kamolning sevgilisi Yoqutxonga yo‘llagan xatlaridan iboratdir. Faxri Kamolning sevgilisiga sizlab murojaat etishining o‘ziyoq ayolga ehtiromning, hurmatning naqadar, yuksak darajada ekanligini bilib olishimiz mumkin.

“Ёқутхон, гўзалим!

Биласиз, неча бор айтганман ўзингизга, қалбим бутунлай фақат сизники. Бошқаларга бор-йўғи вужудим тегишли. Иқрорман: сиз менинг ҳаёт-мотимсиз.” (9-бет)

“Ёқутхон, гўзалим!” murojaatida o‘zbekona muomala madaniyati seziladi. “-xon” qo‘shimchasi ayol ismiga qo‘shilib, unga nisbatan hurmat, e‘zoz va samimiy munosabatni bildiradi. “Go‘zalim” so‘zi esa sevgilini ardoqlash, uning husnini qadrlash ma‘nosini beradi. Shuningdek, parchada “siz” olmoshining qo‘llanishi ham e‘tiborga loyiq. O‘zbek tilida “siz” shakli nafaqat ko‘plikni, balki hurmat va ehtiromni ham ifodalaydi. Qahramon sevgilisiga juda yaqin bo‘lsa-da, unga “siz” deb murojaat qilishi muhabbat bilan hurmatning uyg‘unligini ko‘rsatadi.

“Орадан беш-олти дақиқа ўтар-ўтмас, остонада Сиз кўриндингиз, мен дарҳол ўрнимдан турдим. Энгингизда энги калта хонатлас кўйлак, ироқи почали атлас лозим. Бошингизда дакана қилиб боғланган яшил шойи рўмол. Қулоқларингизда ярим ой шаклидаги олтин балдоқлар, бўйнингизда бир шода йирик марварид.” (35-бет)

Ushbu parchada o‘zbek xalqiga xos milliylik va mentalitet, avvalo, ayolning kiyinish madaniyati va tashqi qiyofasi orqali ifodalangan. Ayniqsa, atlas va xonatlas o‘zbek milliy liboslarining muhim unsurlaridan bo‘lib, ayolning nazokati, didi va milliy qadriyatlarga yaqinligini ifodalaydi. Yozuvchi libos detallarini shunchaki tashqi bezak sifatida emas, balki qahramonning milliy muhitga mansubligini ko‘rsatuvchi badiiy vosita sifatida qo‘llagan. “Dakana qilib bog‘langan yashil shoyi ro‘mol” iborasi ham milliy obrazni kuchaytiradi. Shoyi ro‘mol esa nafislik va ayollik timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. “Yarim oy shaklidagi oltin baldoqlar” hamda “bir shoda yirik marvarid” qahramonning ziynatlari tasviri obrazni an‘anaviy Sharqona muhitga olib kiradi. Parchadagi “Siz ko‘rindingiz, men darhol o‘rnimdan turdim” jumlası milliy mentalitetning yana bir muhim jihatini ko‘rsatadi. O‘zbek xalqida, ayniqsa, ayol kishiga, yoshi ulug‘larga yoki hurmatga sazovor insonga ehtirom bilan murojaat qilish odati mavjud. O‘rnidan turish esa hurmatni amaliy harakat orqali namoyon etishdir.

“Раҳматли адамлар кўчадан ҳеч қачон қуруқ қўл билан келмасдилар, — дея селофан халтадан бир идиш қаҳвани ва бир неча бўлак новвотни олиб, столга қўйдингиз.” (36-бет)

Ushbu jumla o‘zbek xalqining qadimiy odatlaridan birini aks ettiradi. Ya‘ni, kishi ko‘chadan uyga qaytayotganda, ayniqsa, oila a‘zolari yoki yaqinlari uchun biror narsa olib kelishi — mehr-oqibat va e‘tibor belgisi hisoblangan. Bu yerda sovg‘aning qimmatligi emas, “quruq qo‘l bilan kelmaslik”, ya‘ni o‘zgalarga mehr ko‘rsatish muhim.

Parchadagi qahva va novvot ham milliy-maishiy koloritni kuchaytiradi. Novvot o'zbek turmushida choy bilan birga dasturxonga tortiladigan, mehmonnavozlik va shirinso'zlik bilan bog'liq an'anaviy ne'matlardan biridir. Qahva esa oddiygina ichimlik sifatida emas, balki uyga olib kiritilgan e'tibor va ulashish ramzi sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, epistolyar shakl zamonaviy o'zbek nasrida nafaqat voqealarni bayon etish, balki qahramonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, dunyoqarashi va milliy-madaniy qarashlarini bevosita ifodalash imkonini beruvchi muhim poetik vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Maktubning adresatga yo'naltirilgan tabiati qahramonning o'z «men»ini erkinroq ifodalashiga, uning shaxsiy kechinmalari bilan bir qatorda muayyan ijtimoiy va axloqiy qarashlarini ham ochib berishga imkon yaratadi.

O'zbek epistolyar nasrining tarixiy ildizlari mumtoz adabiyotdagi noma an'anasi bilan bog'liq bo'lsa-da, zamonaviy adabiyotda ushbu shakl yangi mazmun va kommunikativ imkoniyatlar bilan boyimoqda. Qog'oz maktub bilan chegaralanib qolmay, elektron xat, SMS, messenjer va ijtimoiy tarmoqdagi yozishmalar ham badiiy kommunikatsiyaning epistolyar ko'rinishlariga aylanmoqda. Shu jihatdan o'zbek epistolyar nasrining taraqqiyotini noma → ishqiy maktub → maktub-qissa → maktub-roman → raqamli epistolyar roman shaklidagi izchil transformatsiya jarayoni sifatida talqin qilish mumkin. Bunda kommunikatsiya vositasi va tashqi shakl o'zgargani bilan maktubning inson ichki dunyosini boshqa bir shaxsga ishonib topshirishdan iborat asosiy psixologik mohiyati saqlanib qoladi.

“Hijronim mingdir mening” qissasida maktub oshiq va mashuqa o'rtasidagi ruhiy-kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'lib, unda muhabbat, sog'in, sadoqat va ichki kechinmalar bilan bir qatorda o'zbekona turmush tarzi va milliy-madaniy tasavvurlar ham aks etadi. Asardagi xontaxta, ko'rpacha, milliy kiyim-kechak kabi moddiy-madaniy realiyalar qahramonlar ruhiyati bilan uyg'unlashib, milliy muhitni badiiy jihatdan tiklashga xizmat qiladi.

“Qizimga maktublar” qissasida esa maktub shakli avvalo otaning farzandiga murojaati, nasihat va hayotiy tajribasini yetkazish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Unda oila va qarindoshlik rishtalariga sadoqat, mehr-oqibat, halol mehnat, poklik va odamiylik kabi qadriyatlar avloddan avlodga o'tuvchi ma'naviy tajriba sifatida ifodalanadi. Shu ma'noda maktub nafaqat kommunikativ, balki tarbiyaviy va axloqiy funksiyani ham bajaradi.

“Bonu” romanida epistolyar shaklning zamonaviy bosqichi yaqqol namoyon bo'ladi. Telegram orqali yozilgan maktublar an'anaviy maktubning texnologik jihatdan yangilangan ko'rinishi bo'lsa-da, qahramonning dardini uzoq yoki begona adresatga ishonib topshirishi, o'z kechinmalarini erkin ifodalashi kabi asosiy epistolyar xususiyatlar saqlanib qolgan. Bonu obrazida or-nomus, sha'n, hayo, sabr va insoniy qadr kabi qadriyatlar shunchaki ijtimoiy tushunchalar sifatida emas, balki qahramonning ruhiy qarshiligini ta'minlovchi faol psixologik kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Abduqahhor Ibrohmovning “Uyqu kelmas kechalar” epistolyar romanida o'zbek xalqining milliy-madaniy xususiyatlari va mentaliteti qahramonlarning nutqi, murojaat shakllari, kiyinish madaniyati, urf-odatlar hamda kundalik turmush tarzi orqali tabiiy va ta'sirchan ifodalanagan. Asardagi “siz”lab murojaat qilish, ayolga ehtirom ko'rsatish, milliy liboslar, taqinchoqlar, quruq qo'l bilan kelmaslik, novvot va mehmondo'stlik kabi unsurlar xalqimizga xos hurmat, mehr-oqibat, samimiyat va qadriyatlarga sadoqatni aks ettiradi. Shu jihatdan roman nafaqat insoniy munosabatlar va muhabbatni, balki o'zbekona dunyoqarash va milliy o'zlikni ham badiiy jihatdan yorqin namoyon etuvchi asar sifatida ahamiyatlidir.

Shunday qilib, zamonaviy o'zbek epistolyar nasrida milliy mentalitet bevosita milliy urf-odat va marosimlar tasviri bilangina emas, balki qahramonlarning fikrlashi, his qilishi, tanlov qilishi,

axloqiy baholashi va boshqa insonlar bilan munosabatga kirishishi orqali ham ifodalanadi. Maktub esa ana shu jarayonlarni tabiiy va intim shaklda namoyon etuvchi samarali badiiy vositadir.

Tahlil qilingan asarlarda oila, muhabbat, sadoqat, hayo, or-nomus, halollik, poklik, sabr, kattaga hurmat, qarindoshlik va odamiylik kabi qadriyatlar epistolyar nutqning mazmuniy va poetik qatlamlarini tashkil etadi. Demak, zamonaviy o'zbek epistolyar nasri milliy qadriyatlarni saqlash va badiiy talqin qilish bilan birga, ularning zamonaviy kommunikativ makondagi yangi ifoda shakllarini ham namoyon etmoqda. Epistolyar shaklning raqamli kommunikatsiya vositalari bilan uyg'unlashuvi esa mazkur janrning poetik imkoniyatlari kengayib borayotganidan dalolat beradi.

Adabiyotlar / References

1. *Abduqahhor Ibrohimov. Uyqu kelmas kechalar.* – Toshkent: Sharq, 1997
2. *Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi.* – Toshkent: Akademya, 2018
3. *Feruza Gadoymurodova Feruza. "Artistic Analysis of Iqbol Mirzo's Novel "Bonu"'. IJOURNAL, 2026.*
4. *Iqbol Mirzo. Bonu.* – Toshkent: Factory Books, 2022. 288 b.
5. *Jamolova M. O'zbek adabiyotida noma janri.* – Toshkent: Fan, 1992. – B.4.
6. *Mahmudov N. O'zbek tili va o'zbek mentaliteti.* – Toshkent: Fan, 2006.
7. *Karimov S. O'zbek xalqining milliy mentaliteti va ma'naviy qadriyatlari.* – Toshkent: Fan, 2005.
8. *Sayid Ahmad. Taashshuqnoma.* – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987. – 302 bet.
9. *Suvonova, D. (2026). THE CHALLENGES IN TRANSLATING TASTE AND SMELL ADJECTIVES FROM ENGLISH INTO UZBEK. INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE, 5(5), 333-335. <https://doi.org/10.5281/zenodo.20173888> <https://universalconference.us/universalconference/index.php/icms/article/view/7192>.*
10. *Xorazmiy. Muhabbatnoma.* – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1959. Nashrga T.Jalolov tayyorlagan.
11. *Xurshid Do'stmuhammad. Hijronim mingdir mening. Qissa va hikoyalar to'plami: Toshkent, 2000.*
12. *Xo'jandiy. Latofatnoma. // O'zbek adabiyoti. 1-jild.* – Toshkent, 1959.
13. *Yusuf Amiriy. Dahnoma.* – // O'zbek adabiyoti. 1-jild. – Toshkent, 1959
14. *Bobur. Boburnoma. Toshkent: Yulduzcha, 1989.*
15. *O'lmas Umarbekov. Qizimga maktublar.* – Toshkent: Turon zamin, 2023.

